

SKUTOČNÝ PRÍBEH O ŽIVOTE DIEVČAŤA
V TIENI HOLOKAUSTU

*Remin
deník*

1939 - 1942

MOTÝL

REŇA SPIEGEL

Renin
dennik

Reviin deniik

1939 - 1942

REŇA SPIEGEL

VYDAVATELSTVO MOTÝL

Reňa Spiegel okolo r. 1939

RENIA SPIEGEL: Dziennik 1939 – 1942

Copyright © Elżbieta Bellak

Published by arrangement with St. Martin's Press.

All rights reserved.

Translation © Adriana Krištofiková 2019

Design © Motýl design 2019

Cover photo © DrObjektiff/Vitaly Korovin/Galyasa/
Shutterstock/archives of Elżbieta Bellak

Photographs © archives of Elżbieta Bellak

Slovak edition © Vydavateľstvo Motýl 2019

ISBN: 978-80-8164-205-0

Obsah

Reňa a ja – Ariana-Elzbieta Bellak	/9
Reňa Spiegel – Denník 1939 – 1942	/23
Zápisy Zygmunta – Zygmunt Schwarzer	/305
Epilóg – Tomasz Magierski	/309
Poznámka k vydaniu	/313

Dnia 15/ VII 1904

Zapamiętaj dobrze ten dzień, w którym
mistrzostwo wieszego niedzielnego

zrobił cię i mej pamiątka, a
jeszcze me rham tu i sbrat

odurodzenia w dokończonym kornie
znie są strasne, a ja od

też i renowacja, a ja od
a ja modły, których nie

wie bliższe mi, a ja od
moją mi, a ja od

i sity mi, a ja od
jest mi okropnie, bimb

nadziejach, a ja od
pned demodem, a ja od

i pocie, a ja od
nie widziatam, a ja od
dnie rdaletor, a ja od
Dzie chroń i kołrang
Ale czemu nie, a ja od
ulic? ach, ach... Bo more
Ty m... potwore, a ja od
Bulur i Dnie, a ja od

uczynam moją przysięgę:
...niego? Czy dowie-
...niekiedy moich kole-
...tu szukać przynajmniej
...mogłabym opowiadać
...zycia codziennego.
...co ja wiem, żeby
...nigdy nie zdarzył
...niczego, co takim
...nie może porzucić
...nawet uverynie
...przysięgę.

René

...przysięgę. Kto
...wiesz, że to?
...i... i... i...

Ariana a Reña s mamou, Zaleszczyki, okolo r. 1935

Reňa a ja

Keď som mala prísť na svet, rodičia vyrobili papierového bo-
ciana a postavili ho do okna. Mojej sestre Reni povedali, že
budeme mať bábätko. Vtedy sa ešte nevedelo, či to bude chla-
pec alebo dievča. A tak som prišla na svet: ja, Ariana Spiege-
lová, 27. septembra 1930, v Stawkách¹, neďaleko hranice s Ru-
munkom. Malé jazerá sa tiež nazývajú *stawki*.

Starala sa o mňa opatrovatelka – *ňaňa* Kasia. Raz sa so
mnou vybrala na prechádzku k jazerám. Na brehu sa pásla
krava s čerstvo narodeným teliatkom. Keď nás zbadala, roz-
behla sa k nám. Kasia ma rýchlo vybrala z kočíka a utekala
preč. Krava zaútočila na kočík a zničila ho. Moja *ňaňa* mi vte-
dy zachránila život.

Môj otec Bernard bol veľký fešák: vysoký, so sivými vlasmi,
ale počula som, že pôvodne ich mal ryšavé.

Moja mama Róža bola pekná. Nevieť prečo, ale volali sme
ju Buluš alebo Bulczyk.

Bývali sme na statku, na ktorom bol otec správcom. Okrem
nášho domu tu stáli domy zámočníka a stolára. Chlapi z oko-
litých dedín k nám chodili pracovať. Pri dome boli vysade-
né kvety. O kúsok ďalej sme pestovali zeleninu, ktorú sme

¹ Stawki ležali asi kilometer východne od Uhryńkowiec, Stawki Uhryńkowskie, pošta
Duplinska, okres Zaleszczyki. Uhryńkowce mali v tom čase okolo 650 obyvateľov.

niekedy posielali rodine v meste a za to sme od nich dostávali cukríky. Chovali sme sliepky, prasce, husi, kravy a kone. Boli aj zabíjačky a údené klobásy. Keď som trochu podrástla, zbierala som v lese so sestrou jahody a otec ma brával na pole, aby mi ukázal, čo všetko sa tam robí.

Otec predával ľuďom z mesta cukrovú repu. Moja mama sa s nimi rozprávala, pomáhala mu zjednávať cenu, jazdievala na koni. Rada nás obliekala do krojov. Takto vyparádené sme chodili napríklad na dožinky do Zaleszczyk, kde sme spievali a stretávali sa so starostom².

Nepamätám si, že by medzi rodičmi dochádzalo k nedorozumeniam, no zrejme to nebolo šťastné manželstvo. Nakoniec mama od otca odišla a podala žiadosť o rozvod. Odviezla nás s Reňou do Przemysła k svojim rodičom, otec zostal žiť na statku.

V Przemysli sme bývali na ulici Slowackiego 19, jednej z hlavných ulíc mesta. Pod našimi oknami sa často konali pohreby, pretože neďaleko bol cintorín, ako aj slávnostné zhromaždenia. Napríklad tretieho mája – pri príležitosti výročia ústavy. Postávali sme na balkóne a sledovali prebiehajúce udalosti.

Moja starká Anna Meisterová mala v tom istom dome piernictvo. Predávala knihy, zápisníky, ceruzky a pohľadnice s blahoželaniami. Vedľa obchodu bola lekáreň a obchod jej brata, ktorý býval spolu s manželkou na tom istom poschodí ako my. Starká a starký sa s nimi nerozprávali, pretože sa domnievali, že žena má milenca, a nepáčilo sa im to.

Náš byt sa skladal zo spálne, kde spali starkí, a z veľkej obývačky, kde sme spali ja a Reňa. V miestnosti sa nachádzali klavír, stôl, za ktorým sme jedávali, a kachľová pec. V kuchyni spávala naša slúžka Pelagia Paliwoda. Mali sme, samozrejme, aj kúpeľňu s tečúcou vodou a vaňu.

² Stefan Hebda (zatknutý 4. 11. 1936)

Spočiatku sme nechodili do školy, učili sme sa doma. Mama si všimla, že mám recitátorský talent, naučila ma niekoľko básní a odišla so mnou do Varšavy. Reňa zostala v Przemysli. Vo Varšave sme sa zoznámili s pani Arciszewskou, ktorá ma učila recitovať. Bývala v paláci s dvomi psami a mala ma rada ako vlastnú dcéru. Nevieť, ako sa to stalo, ale prijali ma do Cyrulika Warszawskiego³. Recitovala som, hrala na klavíri a spievala. Nemala som trému. Nerobilo mi problém vystupovať a recitovať čokoľvek, aj verše významných poľských básnikov – Tuwima a Brzechwy. Tí nás pozývali aj k nim domov. Myslím si, že sa im páčila moja recitácia. Mala som veľmi rada ich básne. Brzechwa raz prišiel na moje predstavenie a dal mi malú kačičku. Kačku-čudáčku zo svojej básne. Hrali sme to predstavenie aj v iných mestách. Pamätám sa, že som

Ariana Spiegelová, okolo r. 1938

³ Divadielko Cyrulik Warszawski (Kredytowa ulica 14), otvorené od leta 1935 do jari 1939 a vedené Frederykom Járosym). Program Cyrulika Varšavského *V ústrety radosti* od autorov Juliana Tuwima, Mariana Hemara a Janusza Minkiewicza bol prezentovaný vo filharmónii v Lodži od 2. do 7. 7. 1937.

vystupovala napríklad v Lodži, dokonca mám odtiaľ aj fotografiu. Mama sa poznala vo Varšave s ľuďmi od filmu a začala ma presadzovať ako herečku⁴. Chcela mať zo mňa filmovú hviezdu, ale ja som nemala žiadne profesionálne fotografie, iba tie z Przemysła a zo svojich vystúpení v Lodži. Mama poznala vo Varšave fotografku Halinu Zalewskú, ktorá mi urobila celý album fotiek. Často som pozerala filmy so Shirley Templovou. Páčili sa mi jej kučeravé vlasy. Moje boli rovné, ale podobne ako ona, aj ja som bola drobná a živá, hrala som na klavíri, tancovala a spievala. Milovala som Shirley Templovú, všetci ju milovali, no ja som mala vlastný štýl. Veru tak. No napriek tomu písali, že som poľská Shirley Templová.

Moja sestra Reňa bola odo mňa staršia o šesť rokov. Mala rada vtáky, ich spev, milovala stromy. Bola romantická a citlivá, život vnímala veľmi poeticky.

Ja som bola tá normálna a veselá, ona tichá a inteligentná. Písala básne a mama ju v tom veľmi podporovala. Keď sme žili u starkých, chodili sme na klavír a Reňa aj na hodiny poľštiny k profesorovi Jerschinovi⁵. Často mi rozprávala príbehy, stále si niečo písala, tichučko sediac na posteli. Svoje zápisky si schovávala. Keď som sa jej pýtala, čo robí, odvetila, že píše denník, ktorý je jej dobrým priateľom. Nikdy mi ho však neukázala. Nevedela som, o čom píše, nehovorila o tom. Denníku sa zverovala so svojimi tajomstvami a starostlivo si ich strážila.

Vojna nás zasiahla v Przemysli. Práve sme sa vrátili z prázdnin u otca a pripravovali sme sa do školy. Ľudia utekali pred blížiacimi sa Nemcami. Starká povedala, že nikam nejde, neopustí dom a je jej jedno, čo sa stane. Starký, Reňa a ja sme

⁴ Hrala som v niekoľkých filmoch, napríklad *Granicy* (1938, réžia Józef Lejtes), *Gehennie* (1938, réžia Michał Waszyński).

⁵ Stanisław Jerschina (1905 – 1959)

sa vybrali do Lvova. Bola to nebezpečná cesta, okolo nás stále padali bomby. Prebiehali sme cez polia a ukrývali sa v lesoch. Reňa si poranila nohu. Napokon nás niekto zviezol na voze.

V Lvove sa nám naskytl hrozný obraz: na uliciach ležali zabití kone. Zrazu sa zjavili ruskí vojaci, hoci sme čakali Nemcov. Odoberali zbrane poľským vojakom. Bolo to veľmi smutné, v meste panovala sklúčujúca nálada. Zachytili sme nový neznámy jazyk. Všetko bolo nové. Nemali sme čo jesť. Na jeden bochník chleba sme museli stať v rade od tretej rána.

23. septembra sa v Lvove začala ruská okupácia.

Vrátili sme sa do Przemysla, ktorý tiež obsadili Rusi. Načo zostávať v Lvove? Kým sme boli preč, starká o nás nič nevedela. Neboli telefóny ani rádio. Veľmi sa potešila, keď sme sa vrátili. Rusi obsadili našu časť mesta a Nemci zvyšok Poľska. Od mamy nás delila rieka San, ktorá predstavovala rusko-nemeckú hranicu.

Ruskí vojaci boli úplne iní ako poľskí. Strašne smrdeli. Zrejme si šaty menili len občas. Mali hliníkové hrnčeky – *ešusy*, vyrobené z plechoviek od konzerv, v ktorých si aj varili. Na rukách mali aj päťoro hodiniek, no nezdalo sa mi, že by si ich boli kúpili. Nechápala som, aký má zmysel nosiť tolko hodiniek. Jeden z veliteľov sa chcel stoť čo stoť oženiť s Reňou. Nevadilo mu, že má len pätnásť...

Vojaci milovali blahoprajné pohľadnice z obchodu starej mamy, volali ich *ľubovnyje kartočky*. Najviac sa im páčila pohľadnica, na ktorej boli mládenec a usmiate dievča. Na nás deti boli dobrí, prihovárali sa nám po rusky, ja som im však skoro vôbec nerozumela.

V začiatkoch ruskej okupácie sa toho veľa nedialo. Reňa mala svoje vyučovanie a ja zase svoje. Bola som prváčka. Učivo nebolo ťažké. Museli sme sa učiť ruštinu slovom aj písmom, mali sme aj poľštinu a aritmetiku. Pamätám si, že som si robievala veľa domácich úloh.

Reňa začala študovať na druhom stupni základnej školy. Niekedy som sa chodila korčuľovať. Nešlo mi to najlepšie, ale snažila som sa. Občas sme sa s Reňou hrali s papierovými bábikami. Vytvárala ich Reňa: jednu blondínku, druhú brunetku. Potom sme ich vystrihovali a kreslili sme im rôzne šatôčky: pyžamo, zásterku do kuchyne, sukne, večerné róby. Tie rôznofarebné šaty boli roztomilé. Vystrihovali sme ich s maličkými záložkami, aby sa na bábikách dali prichytiť.

Niekedy som sa hrala s Dzidkou Leszczyńską. Dzidka bola moja najlepšia kamarátka, chodili sme spolu do jednej triedy. Jej sestra zase bola v triede s tou mojou. Ich otec vyzeral ako šľachtic: vysoký a fúzatý. Mal zvláštne meno: Ludomír. Bol majiteľom malej továrne na balenie kávy⁶. Trávila som u nich doma veľa času.

V Przemysli bolo veľa ruských vojakov, pretože teraz to bolo hraničné mesto. Vojaci si stavali ubytovne. Na rieke San bol most, ktorý spájal nemeckú a ruskú okupačnú zónu. Nemecký vojak stál na jednej strane mosta a ruský na druhej. Na prechod cezeň sme potrebovali špeciálne povolenie. Hoci sme sa prispôbili okupácii, trápilo nás, že sme sa nemohli stretávať s mamou. Sem-tam sme dostali od nej list, komunikácia medzi nami bola obmedzená. Dlho sme nevedeli, čo s ňou je, či vôbec žije. Sestrina najlepšia priateľka sa volala Nora. Nebola taká pekná ako Reňa a mala mrzutú povahu. Chodievala som k nej s Reňou, pamätám sa na jej tmavú izbu. Nora bola umelkyňa a dôverníčka mojej sestry. Keď Reňa napísala báseň, Nora ju ilustrovala. Aj ona písala, ale nemala taký talent ako Reňa. Často spolu diskutovali o poézii a literatúre, o škole, cenách a o spolužiakoch. Boli odo mňa staršie a už ich zaujímal chlapi. Samozrejme, že sa niekedy aj pohádali. Vtedy

⁶ Konserwy Kawowe (názov spoločnosti, pozn. prekl.) – Ludomir Leszczyński, ul. Mickiewicza 41

Reňa hovorila, že už má Norky plné zuby. To isté vpravala aj Norka a potom sa všetko vrátilo do starých kolají. Reňa bola vzorná žiačka, v škole obľúbená. Vynikala najmä v poľštine. Veľakrát dostala ocenenie ako najlepšia v triede, bola hrdá na svoje úspechy a chválila sa nimi. Vlastne sa so mnou rozprávala takmer o všetkom, aj keď som bola oveľa mladšia. Niekedy ju učitelia poprosili, aby napísala nejakú báseň na školskú slávnosť, a pretože ja som dobre recitovala, prednášala som jej verše. Učila som sa ľahko a recitovala s vášňou.

Mama mi veľmi chýbala. Prežila som s ňou väčšinu detstva, veľa sme cestovali, spolu sme bývali vo Varšave. Mojej sestre chýbala ešte viac, lebo ona zostala bývať u starkých. Bolo to veľmi smutné.

Na jar 1941 k nám prišiel lekárnik z Varšavy a priviezol nám listy od mamy. Veľmi sme sa tešili. Dozvedela som sa, že mama sa teraz volá Marianna Leszczyńska. Vôbec ma to netrápilo, vedela som, že na to musí existovať vysvetlenie. Všetci sme boli šťastní, že žije. Starkí dali lekárnikovi peniaze, šperky a veľa listov, ktoré mal mame odovzdať.

Reňa sa zoznámila so Zygmuntom, bol od nej o jeden alebo dva roky starší a chodil do tej istej školy. Najskôr som ho vnímala len tak z diaľky, no potom, keď začali spolu chodiť, vídala som ho často u nás doma. Vtedy som ho spoznala lepšie. Reňa ho veľmi ľúbila, stále o ňom hovorila. Zygo bol náramne pekný, vysoký chlapec. Mal čierne kučeravé vlasy, zelené oči a jamky v lícach. Naša mama chodila na druhý stupeň základnej školy s jeho mamou. Reňa sa ma pýtala, čo si o ňom myslím, a ja som, samozrejme, mala svoj názor. Bola som sebedomá, žila som vo Varšave, precestovala som kus sveta a nebála som sa nahlas povedať, čo si myslím.

Rusi začali deportovať ľudí na východ. Odviezli obyvateľov z druhej strany našej ulice. Povrávalo sa, že onedlho budeme na rade. Spočiatku sme nevedeli, kam ich berú, ale potom

prišli listy zo Sibíri. Ďalšie deportácie mali byť v lete 1941. Ach, nebol to príjemný pocit – vedieť, že nás odvedú.

Jedného dňa sme začuli padať bomby. Najskôr svišťanie a potom výbuch. Nemci sa vracali do Przemysla. Na smrť vystrašení sme sa ukryli v pivnici oproti nášmu domu. Odrazu tam vtrhol ruský vojak a mával pred nami pištoľou. Všetci sme zamreli od hrôzy. Vojak vlastne na nikoho konkrétneho nemieril, iba mával a kričal, napokon vybehol. Nikomu sa nič nestalo. Keď sa skončilo bombardovanie, vyšli sme von. Bola to hrozná skúsenosť.

Rusi boli na ústupe, prichádzali Nemci. My sme zostali v strede. Báli sme sa Nemcov, pretože sme počuli, že nenávidia židov a že tá ich okupácia bude iná. Od Rusov nám hrozila deportácia na Sibír, čo s nami hodlajú urobiť Nemci?

Na začiatku bol chaos, nechodili sme do školy. Potom sa začalo vyučovanie pre všetkých okrem židov. Onedlho, 1. júla 1941, bol zavedený zákon, že židia musia nosiť na ramene pásku s Dávidovou hviezdou. Ja som ju nikdy nenasila, skrátka som vychádzala bez nej. Asi som bola príliš malá, aby som si uvedomovala následky. Ďalší rozkaz sa týkal kožucho: všetky teplé odevy a topánky sa museli odovzdať nemeckej armáde, lebo bola tuhá zima. Môj starký sa nechcel vzdať kožucho a zimné oblečenie schoval u ukrajinskej rodiny dúfajúc, že raz sa poň vráti. Aspoň že ich nedal Nemcom. Potom odniesli klavír... Takto sa skončili moje hodiny hudby. Na naše prekvapenie sa zlepšila komunikácia s mamou. Listy z Varšavy prichádzali pravidelne a spolu s nimi novinky z jej života.

Reňa sa ďalej stretávala so Zygmuntom, bola doňho zaľúbená až po uši. Stále sa k sebe túlili v kúte izby, kde mali aspoň trochu súkromia. Niekedy sedeli pri kachliach, šepkali si, obímali sa a občas sa nahlas zasmiali. A kde som vtedy bola ja? Na druhom konci miestnosti, aby som nezavadzala. Bol to jej chlapec, milovala ho a žiarlila na iné dievčatá, vrátane mňa.

Zakrátko prišlo rozhodnutie, že všetci židia v Przemysli sa musia presťahovať do geta. Starkí, ktorí celý život prežili v dome na ulici Slowackiego, si museli nájsť ubytovanie v inej časti mesta. Ťažko to niesli, pobalili všetko, čo sa dalo, a presťahovali sme sa do oveľa menšieho bytu. Patrila k nemu však záhradka s voňavými kvetmi. O niekoľko dní nám oznámili, že mám prejsť na árijskú stranu. Mala som iba jedny šaty a tmavomodrý obnosený kabátik. Starký mi vložil do kufra dve americké dvadsaťdolarovky a nejaké šperky. Všetko bolo ukryté v rúčke kufra. Prišiel Zygmunt a vyviedol ma z geta. Trochu som sa bála, pretože mi nepovedali, kam idem. Nevedela som, či ideme na árijskú stranu alebo iba na iné miesto v gete. Ani mojej sestry nebolo. Starkí zostali sami.

Zygmunt ma zaviedol k Leszczyńským. Keď som sa zoznámila s celou rodinou, trochu som sa upokojila, najmä keď mi pán Leszczyński povedal, že pôjdeme za mamou. Bola som prešťastná! Zostala som u nich týždeň, potom sme išli na vlakovú stanicu. Hoci ma všetci v Przemysli poznali, nikto nás nezadržal. Na stanici boli gestapáci so psami, pán Leszczyński mi však pevne zvieral ruku. S fúzami a klobúkom vyzeral ako dáky úradník. Cestovali sme vlakom do Krakova, kde boli tiež vojaci so psami. Bála som sa. Presadli sme do iného vlaku, ktorý mieril do Varšavy. Kontrolovali nám doklady a pán Leszczyński povedal, že som jeho dcéra. Nemci sa ho príliš nevypytovali, pretože vyzeral ako Nemeč a dobre hovoril po nemecky. Hoci som sa bála psov, vžila som sa do roly jeho dcéry a podarilo sa mi potlačiť strach. Dorazili sme do Varšavy. Keď sme vyšli zo stanice, podišiel k nám akýsi človek a prihovril sa pánovi Leszczyńskému: „To je židovské dieťa?“ Pán Leszczyński sa strašne rozčúlil, očervenel a rozkričal sa na neho: „Ak hneď nezmizneš, zabijem Ťa!“ Muž rýchlo odišiel.

Mama nás už očakávala. Božemôj, to bolo zvitanie! Obidve sme plakali od dojatia. Všetci plakali. Mama bola krásna, ako

vždy, ja som vyzerala ako sirota. Navečerali sme sa, pán Leszczyński ma tuho objal, poprial veľa šťastia a rozlúčil sa s nami.

Beredowci, naša hostiteľská rodina, s ktorou sa mama priatelila, boli katolíci, hoci pani Beredowá mala židovský pôvod a z toho vyplývajúce problémy.

Išli sme s mamou do jej bytu v Źoliborze, kde bývala s dvomi sesternicami preláta Fajeckého⁷, kňaza, ktorý ju pokrstil. Mama pracovala v jeho kancelárii, pretože potreboval niekoho, kto vie po nemecky. Chodila aj do kostola a povedala mi, že ma tiež pokrstia, ale najprv mi musí kúpiť nové šaty. Onedlho som sa stretla s prelátom Fajeckým. Bol to milý, veselý muž, trochu pri tele. Jeho kostol bol na Hożej⁸ ulici. Pani Beredowá sa stala mojou krstnou mamou. Krstného otca som nemala. A tak ma pokrstili...

Tu sa môj príbeh začína odznova. Teraz som sa volala Elżbieta Jaroslava Alicja Leszczyńska. Vedela som, čo to znamená. Bol to môj nový život. Akoby som stála na javisku a hrala úlohu múdreho dievčatka. Všetko mi bolo jasné. Vedela som, čo mám robiť: zabudnúť na minulosť a myslieť iba na dnešok. Hneď po krste ma prelát ubytoval v kláštore, najskôr u milosrdných sestier, neskôr ma presťahovali k uršulinkam. Kláštor vyzeral ako škola s internátom. Učila som sa, modlila sa so sestričkami a s inými deťmi. Neboli so mnou problémy, naučila som sa modliť a chodiť na sväté prijímanie. Mama ma navštevovala každú nedeľu. Nevedela som, čo sa deje za bránami kláštora, rehoľníčky nás chránili pred správami o vojne. Po niekoľkých mesiacoch som sa vrátila k mame. Bola som pripravená žiť po novom, lebo som mala nové doklady, vedela som sa modliť a mohla som spolu s mamou chodiť do kostola. V maminých dokladoch

⁷ Prelát Aleksander Fajecki (1881 – 1944)

⁸ Farnosť Duchu Svätého pri Hożej 39

stálo, že je bezdetná, takže som musela hovoriť, že som jej sesternica, a nie dcéra, ale v skutočnosti bola moja mamička a ja jej dcérka. Vzdelávala som sa v takzvaných kompletloch. Vyučovalo sa v bytoch učiteľov. Na latinčinu som dochádzala zo Źoliborzu až do Mokotowa.

Źili sme na árijskej strane. Vedela som, že aj vo Varšave je geto. Na uliciach som vídala deti, hladné deti s vydutými bruškami. Pochopila som, že sú to židovské deti bez domova, ktoré ušli z geta. Źobrali, sedeli na chodníkoch, takmer holé, špinavé. Ludia im dávali jedlo.

Nemala som ani potuchy, čo sa stalo so starkými, s otcom a jeho druhou rodinou. Nevedela som nič o Reni. Mama sa chcela dozvedieť, čo sa tam robí, a odišla s pánom Andelem, priateľom Beredowcov, do Przemysła. Našli len sestrin prívesok, ktorý stále nosila pri sebe. Mama sa vrátila a povedala mi, že Reňa je mŕtva a po starkých sa zľahla zem.

Mamin známy pán Perucký jej vybavil prácu v Európskom hoteli, ktorý patrilo rodine Przezdzieckých. Mama hovorila po nemecky a francúzsky a stala sa asistentkou manažéra.

Mala na starosti korešpondenciu pre nemeckých dôstojníkov, ktorí obývali tristo hotelových izieb. Medzi nimi napríklad generál von Kleist či spisovateľ Rudolf Meier von Schwanebeck⁹, ktorý pracoval v Mitrope, firme dodávajúcej vybavenie do reštauračných a spacích vozňov. Spriatelil sa s mamou, dokonca jej podaroval svoju knihu *Die Brüder Brumby*.

V hotelových službách pracovali iba Poliaci: recepční, upratovačky, úradníci a účtovníci. Jediný etnický Nemec – pán Kurtz – bol zástupcom riaditeľa, aj keď nemčina a korešpondencia mu, na rozdiel od mojej mamy, robili problémy. Riaditeľ hotela Július Kosiński, milý človek, ktorý mal mamu

⁹ Rudolf Meier, *Die Brüder Brumby*, Deutche Buchh, Varšava 1941.